

Egy Trianon- emlékkönyvre

*Trianon and East Central Europe
Antecedents and Repercussions*
(Ed. Béla K. Király, László
Veszprémy.) Atlantic Studies on
Society in Change 80. Social Science
Monographs, Boulder
(Colorado) – Atlantic Research and
Publications, Highland Lakes (New
Jersey), 1995. 321. old.

Trianon és Kelet-Közép-Európa. Előzmények és következmények címmel jelent meg a közelmúltban az amerikai Atlantic Research and Publications tizenöt történeti tanulmányt felvonultató kötete. Különösen nagy jelentősége van ennek, hiszen a hazai történettudomány mindmáig nem volt képes komplex időtálló számvetést készíteni a trianoni békeszerződés Magyarországra és a térségre gyakorolt hatásairól. A két világháború között született áttekintő munkák komoly erőfeszítéseket tettek ugyan a probléma bemutatására, tárgyalási módjukat azonban – még a legmértékertartóbbakét is – szükségképpen tendenciózus, sokszor hamis beállítások jellemezték. Javárészt eleve nem tudományos, hanem közvetett vagy közvetlen propaganda-céllal íródtak, mások túlságosan szűk perspektívából vizsgálták a kérdést.¹ Nagyobb baj, hogy a háború utáni magyar történetírás sem produkált ilyen igényű összegző kötetet – e téren még az utóbbi években is csak törlesztette, de nem rótta le adósságát.

¹A nívósabbak közül való: Igazságot Magyarországnak! A trianoni békeszerződés következményeinek ismertetése és bírálata. Magyar Külügyi Társaság, Budapest, 1928.; és Buday László: Magyarország küzdelmes évei. A szerző kiadása, Budapest, 1923.

A most megjelent munka címe ígéret – egyfelől arra, hogy a kötet több szempontú összefoglalást nyújt a térség hatalmi viszonyait gyökeresen átalakító hosszú távú társadalmi és politikai folyamatokról és hatalmi érdekekről, másfelől arra, hogy legalábbis vázlatot ad a politikai átrendeződésnek a térség egészét érintő, szerteágazó társadalmi hatásairól. Várakozásainkat az a tény is táplálja, hogy a kötet a közel két évtizede indult *Tanulmányok a változó társadalomról* c. sorozat részeként s éppen a békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára jelent meg. A kiadvány érdekességét fokozza, hogy mivel az ARP a magyar történelemről rendelkezésre álló ismeretek – így a magyar történettudomány eredményeinek is – egyik legtermékenyebb közvetítője az angol nyelven olvasó közönség felé, az általa kiadott munkák számottevően alakítják a történelmünkéről és történetírásunkról külföldön élő képet.

A többszörös felelősség – a történelmi Magyarország felbomlását történeti környezetének bemutatása és egyfajta regionális társadalomtörténeti hatásvizsgálat elvégzése, egyszersmind „híradás” a külföldi tudományos közélet felé – és a szűkre szabott terjedelem nem kis feladat elé állította a szerkesztőket, akik láthatólag arra törekedtek, hogy mind a szerzők kötődése, mind az elemző és összefoglaló cikkek és az egyes történettudományi ágak egyensúlya tekintetében reprezentatív körképet nyújtsanak. A bő húsz íven végül tizenöt tanulmány kapott helyet; a könyvön belüli tájékozódást névmutató, megbízható életrajzi melléklet és válogatott szakirodalom, valamint a kiadó térkép-archívumának néhány pontos és szép darabja segíti.

Sajnos a tartalomjegyzék hamar lehűti a várakozásokat: a cikkek közül kilenc az 1982-ben hasonló témában ugyancsak ennél a kiadónál publikált, jóval terjedelmesebb tanulmánykötetben már megjelent² – ráadásul ezek egyikét–másikat bizvást lehetett volna újjal vagy legalább javított változatokkal helyettesíteni. Ám azzal, hogy a szerkesztők nagyrészt már ismert írásokból állították össze a kötetet, mintha eleve lemondtak volna arról, hogy igazi újdonsággal álljanak az olvasóközönség elé – s ez a tény önmagáért beszél. (Tanulmányok változatlan formában történő újraközlésének véleményünk szerint akkor van értelme, ha azok az egyes szerzők életművének kiemelkedő opuszai – esetleg csupán szakmai vitát provokáló, de éppen ezért megkerülhetetlen művek –, vagy ha a korábbi megjelenés körülményeitől eltérő, a tudományos élet számára alternatív hozzáférési lehetőséget biztosító közegben látnak napvilágot. Jelen esetben azonban nem erről van szó.) További négy cikket az 1980–1990-es évek magyar történelmi folyóiratai közöltek, s mindössze kettő akadt, amelynek nem bukkantunk nyomára a hazai szakirodalomban.

Mindennek dacára talán nem felesleges végignézni – főbb téziseik számbavételével –, hogy az egyes tanulmányok mennyiben gyarapítják/gyarapították a magyar közönség ismereteit s mennyiben nyújtanak újat az angol nyelvterület számára. (Mivel a kötet még sok nagyobb magyarországi könyvtárban sem

elérhető, a jegyzetekben feltüntetjük az egyes tanulmányok korábbi magyar és angol nyelvű megjelenésének leelőhelyeit.)

L. Nagy Zsuzsa bevezető kisesszéje,³ mely csak az angol fordításban egészült ki magyarázó jegyzetekkel, a Monarchia széthullásának az európai biztonságpolitikára gyakorolt hatásait tárgyalja. Találón mutat rá arra, hogy az utódállamok, a számos kölcsönös előnyt biztosító nagytér felbomlásából fakadó hasonló gazdasági problémák mellett, győztes vagy vesztes voltuktól függően különböző további nehézségekkel szembesültek: a területben, népességben és gazdasági potenciálban gyarapodott országok a gazdaság és a társadalom számukra addig idegen vagy kevésbé ismert elemeinek integrálásával, a kárvallott országok pedig a korábbinál jóval szűkebb életkeretekhez való alkalmazkodással küszködtek. Mindez eltérő tónust kölcsönzött a térségben oly erős nacionalizmusoknak is; a győztesek diadalmas és a vesztesek sértett – egymást kölcsönösen tápláló – nacionalizmusa máig hatóan megnehezíti az őszinte megbékélést.

Ádám Magdán a trianoni békével kapcsolatos tévhiteket eloszlató rövid tanulmánya egy korábbi közlemény⁴ átszerkesztett, jegyzetekkel kiegészített változata, mely elsősorban a Quay d'Orsay magyar vonatkozású irataiból összeállított új forráskiadvány-sorozat első két kötetének fontosabb dokumentumaira támaszkodik. Konklúziója szerint a trianoni békeszerződésben alapvetően nagyhatalmi érdekek döntöttek,

² Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study of Trianon. (Ed. Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders.) War and Society in East Central Europe. Vol. 6. Brooklyn College Press, Brooklyn, 1982. (A továbbiakban: Essays on World War I.)

³ Trianon: a magyarság és Európa ügye. Világosság 1990/8-9. 695-700.

⁴ Tévhitek Trianonról. Társadalmi Szemle 1990/8-9. 106-112.

amelyek azonban olykor csorbát szenvedtek a Közép-Európáról határozottabb elképzelésekkel bíró kis szövetségesek erőszakos területszerző politikája miatt. Így például megfeneklettek a Monarchia föderatív reformjának és a főként az angolszász és olasz delegátusok által szorgalmazott méltányos területmegosztásnak a kísérletei is. A közhiedelemmel ellentétben, a szigorú békefeltételek megfogalmazásában nem Clemenceau képzelt magyargyűlölete játszott döntő szerepet, hanem az, hogy – részben Szovjet-Oroszország elszigetelése céljából – a békeszerzők az utódállamok politikai-stratégiai megerősítésének eszméjét a nemzetiségi és önrendelkezési elv elé helyezték. A korábban egységesnek elképzelt Közép-Európa helyett a franciák németfóbiája és a bolsevizmus elszigetelésének igénye miatt 1918 végén felmerült a *cordon sanitaire* kialakításának gondolata, amelyen belül Románia és Csehszlovákia geopolitikai szempontból felértékelődött, ezért ezek stratégiai, közlekedési, gazdasági elveken alapuló területi követeléseire Franciaország nagyobb rokonszenvvel tekintett. Abban a kérdésben, hogy a magyar tanácskormányt felelősség terheli-e a szigorú békefeltételekért – ekkor fogadta el a békekonferencia a korábban már megfogalmazott javaslatokat –, Ádám óvatosan valószínűsíti, hogy a nagyhatalmak végleges döntését a magyarországi államforma alapvetően nem befolyásolta.

Szarka László cikke a magyar kisebbségek születéséről („Trianon and the Emergence of Hungarian Minorities”, magyar nyelvű korábbi megjelenéséről nincs tudomásunk) bevezeti a hosszú 1919 fogalmát. Az 1918. október–1920. június közötti fegyverszüneti időszakot csakugyan jellemezte valami-

féle egységesség, az azonban inkább interregnum, a megrendült és teljes egészében helyre nem állított közhatalom „egységessége” volt, ezért a terminust érdekesnek, de kevésbé találónak érezzük. Fontosabbnak látjuk azt a kategorizálást, amely a magyar nemzeti kisebbségek – mint ilyenek, új tartalmú – szerveződésének három közösségformáló tényezőjét különíti el: a tiltakozó akciókat, a passzív ellenállást, valamint az erősödő regionalizmust (patriotizmust, provincializmust). Mindez abban gyökerezik, hogy mivel a közhatalmat birtokba vevő szomszéd utódállamok nemzetállamként definiálták magukat – jöllehet a békeszerződés nemzetiségi cikkelyei jogi garanciákat nyújtottak a kisebbségi egyházak és nyelvhasználat számára, s a magyar kulturális és oktatási intézmények szerény hálózata is fennmaradt –, a magyar kisebbségek nehezebben hajlottak a lojalitásra. Érdekes és némileg meglepő, de nem kellően dokumentált a cikknek az a megállapítása, hogy „a magyar kisebbségek és a magyar közvélemény körében szűkebb tábora volt a radikális irredentizmusnak, mint ahogy az a köztudatban él.” (34. o.) Ebben a vonatkozásban a szerző csak a két háború közötti magyar kisebbségi vezetők véleményére hivatkozik.

Hugh Seton-Watson írása már az 1982-es kötetbe is bevallottan félkész állapotban került bele,⁵ s nagy kár, hogy a neves szerzőnek később sem volt módja tökéletesíteni azt. A cikk az idősebb Seton-Watson pályafutásának vázlatos ismertetése után megállapítja, hogy Seton-Watson a háború kitörése után hamarosan a Monarchia felbomlását

⁵ R. W. Seton-Watson and the Trianon Settlement. In: *Essays on World War I*. 3-13.

támogatta, ám 1920 januárjában bíráló megjegyzésekkel illette a magyar békeszerződés tervezetét s a két világháború között is világosan látta a szerződés által rögzített helyzet visszasságait. Ez mégsem jelentette azt, hogy jó megoldásnak tartotta volna a revíziót. Ahogy már 1920 áprilisában támadta Apponyinak a békekonferencián elmondott, a magyar imperializmust idéző beszédét, ugyanúgy később is a területi és kisebbségi kérdések más, a megbékélésen és a határok „spiritualizálásán” alapuló megoldásait szorgalmazta. Scotus Viator munkásságáról, politikai meggyőződéséről és vonzalmairól – többek között Jeszenszky Géza és Bán D. András kutatásainak köszönhetően – ma már ennél jóval többet tudunk.

*Ormos Mária*nak a belgrádi katonai konvencióval és annak utóéletével foglalkozó forráskritikai tanulmánya⁶ elsősorban a francia motívumokat igyekszik felderíteni. A korábbi szakirodalommal polemizálva megállapítja, hogy Franchet d'Espèrey tábornok a megegyezést nem önhatalmulag kötötte meg, hanem a Párizsból érkezett utasítások értelmében járt el. Mivel az antantnak még időben – a Monarchia összeomlása előtt – sikerült tető alá hoznia a páduai fegyverszünetet, immár annak magyarországi végrehajtásáról kellett gondoskodnia. Clemenceau 1918. november 7-én ilyen értelmű utasítást küldött Franchet-nak, majd 8-án az egyezmény szövege is megérkezett a tábornokhoz. Az egyezményről, melynek vélt engedékenységét a történészek eddig Franchet

„magyarbarátságának” számlájára írták, Ormos kimutatja, hogy mindenben megfelelt a francia érdekeknek. Ideális feltételeket teremtett mind a Németország, mind az Oroszország elleni esetleges katonai felvonuláshoz, valamint Magyarország okkupációjához, egyszersmind ez utóbbi vonatkozásban esélyt adott az erőszakmentes megoldásnak is. A konvenció mégis általános ellenkezést váltott ki a szövetségesek körében – Csehszlovákia és Románia területi követeléseinek akadályát, Nagy-Britannia és Olaszország pedig a francia politikai befolyás nemkívánatos megerősödését látta benne –, így november végére már pusztán fikció volt. A francia kormány a népszerűtlen egyezmény felelősségét végül a magyar félre hárította, megtegmentve ezzel az egyezmény szövegét úgymond kiforgató „perfid” Károlyi „imperialista” politikájának legendáját.

Ormos Mária másik cikke⁷ a békekonferenciának és az antantnak a magyar tanácsköztársasággal szembeni diplomáciai és katonai akcióit követi nyomon. Mivel 1919 tavaszán már a bolsevizmus feltartóztatása és visszaszorítása volt a szövetségesek számára a legfontosabb kérdés, a tanácskormányval szembeni magatartás is ennek rendelődtő alá. Mindaddig, amíg a szovjet Vörös Hadsereg túl nagy antant haderőket kötött le a Kárpátok közelében, a békekonferencia Magyarországgal szemben a diplomáciai megoldást helyezte előtérbe – ennek keretében küldték Budapestre Smuts tábornokot –, amikor

⁶ A belgrádi katonai konvencióról. Történelmi Szemle 1979/1. 12-38. (Az angol szöveg csak kisebb változtatások történtek.) Ugyanezt a gondolatmenetet tartalmazza kibővítve Ormos Mária: Padovától Trianonig (1918-1920). Budapest, 1983. és 1984.

⁷ A Tanácsköztársaság és az antant-intervenció. Párttörténeti Közlemények 1979/3. 151-162. és ugyanez In: A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulója. Tudományos Ülésszak, Budapest, 1979. március 6-7. (Szerk. Köpeczi Béla.) Budapest, 1980. 119-129.; valamint Essays on World War I. 131-144.

azonban utóbb a keleten felszabadult román csapatok április végén átlépték a belgrádi katonai konvenció által megállapított vonalat, a franciák ezt tudomásul vették – még bizonyos megkönnyebbüléssel is, amiért nem kellett saját egységeiket bevetniük. Május elején a román csapatok jó részét a Dnyeszternél végrehajtott szovjet csapatösszevonás hírére ismét keletre vezényelték, a tanácskormány hadereje így az északi hadjáratra összpontosíthatott. A magyar csapatkivonást követelő június 8-ai Clemenceau-távirat háterszága egy összehangolt román–cseh–jugoszláv–francia támadás volt, erre azonban nem került sor, mert a magyar fél – a várakozással ellentétben – elfogadta az ultimátumot. A beavatkozáshoz immár új ürügyre lett volna szükség, Clemenceau közbenjárására azonban, aki sem a kisebb szövetségesek várható újabb követelése miatt, sem a francia csapatok esetleges bevetéséért nem lelkesedett, a békekonferencia június 11-én közölte Csehszlovákiával és Romániával a végleges magyar határokat. A francia miniszterelnök utóbb már csak azért is a magyarországi bolsevizmus gyors bukásában reménykedett, mert így nem kellett további engedményeket tennie a kisállamoknak. Franciaország, mely a diplomácia, a gazdasági nyomásgyakorlás és a hadviselés minden eszközét kezében tartotta, végül elérte célját: a tanácsköztársaság megbukott, a békefeltételeket pedig minden érintett fél elfogadta.

Romsics Ignác diplomáciatörténeti tanulmánya⁸ az olasz bábáskodással megvalósítani kívánt magyar–román együttműködés koncepciójának két

évtizedes történetét követi nyomon. A kooperáció feltétele, természetesen, Erdély sorsának a román és a magyar felet egyaránt kielégítő rendezése lett volna. Csakhogy az offenzív Románia számára mind Jászi kantonális tervei, mind az önálló székelyföldi köztársaság 1918. novemberi gondolata elfogadhatatlan volt. Amikor azonban pozíciója a békekonferencián később némileg meggyengült, Románia bizonyos érdeklődést kezdett mutatni az olasz–magyar–román szövetség lehetőségét is magában foglaló magyar javaslatok iránt. A kölcsönös gazdasági előnyök kilátásba helyezése azonban nem oldhatta fel az alapvető ellentétet: míg a magyar fél Erdély különállásának különböző módzatait terjesztette elő, a birtokon belülről került Románia legfeljebb a kisebbségek valamiféle autonómiáját ajánlotta fel. Így, noha 1920 közepén a román fél hajlandónak mutatkozott modus vivendit létrehozni Magyarországgal – ezért nem csatlakozott a csehszlovák–jugoszláv szövetségi szerződéshez –, a Varsó alatti szovjet kudarc után végleg elzárkózott a megállapodástól. 1921 végére Magyarország körül bezárult a gyűrű – létrejött a kisantant, s a nyugat-magyarországi affér miatt Ausztriával is megromlott a viszony –, Olaszország pedig, amelynek számára csak a szilárd román–magyar szövetségnek lett volna értéke, kiegyezett Jugoszláviával, majd néhány évig a kisantant felé kereste az együttműködés útját. Az újabb olasz–jugoszláv elhidegülés és az olasz–magyar barátsági szerződés aláírása után Bethlen már egy olasz–osztrák–magyar–román blokk gondolatát vetette fel, amelyet jobboldali osztrák fordulat és magyar–román közeledés esetén alkalmasnak ítélt a kisantant szétrobantására. A tárgyalások azonban nem

⁸ Olaszország és a román-magyar meg-
egyeztetés tervei, 1918-1938. Valóság 1993/6. 61-
82.

vezettek eredményre, annál is kevésbé, mert időközben megerősödött a kisan- tant államok közötti szerződéses kötelék. A harmincas évek második felében az erőviszonyok megváltozása következtében a magyar követelések is súlyosabbak lettek. Mivel azonban Magyarország és Románia között külső kényszer nélkül nem volt elképzelhető megegyezés, Olaszország pedig nem tudott ilyen kényszert gyakorolni, ezt később a térségben domináns szerepre szert tévő Németország fejtette ki.

Berend T. Iván és Ránki György tanulmánya⁹ a mintegy négyötöd részben önálló Monarchia felbomlásának gazdasági következményeit veszi számba. A korábban többé-kevésbé jól működő – bár a szerkezeti aránytalanságokat elmélyítő – munkamegosztás rendszere felbomlott s az egyes utódállamok önálló nemzetgazdaságokat igyekeztek kiépíteni. Mindehhez nagyarányú működőtőke-behozatalra és a relatíve gyöngébb hazai ágazatok védelmére (importtilalom és korlátozás, magas vámtarifa) volt szükség. Ez mindenekelőtt importkiváltó ipar megteremtését jelentette, ami a térség egészére nézve számos esetben párhuzamos kapacitásokat teremtett. A változásoktól a hagyományos iparágak

sokat szenvedtek – elég csak a magyarországi malmok vagy az osztrák fonó- és a cseh szövőipar hanyatlására gondolni –, de az újonnan telepített importkiváltó ágazatok sem voltak éppen korszerűek, hiszen a szűk hazai piacra való termelés nem tette szükségessé a világszínvonalú technológia alkalmazását. E problémák megoldatlansága végül oda vezetett, hogy a kezdetben gazdasági eszközökkel, de döntően politikai motivációval behatoló Németország a harmincas évek végére döntő hatalmi befolyásra tett szert a térségben.

Peter Pastor cikke¹⁰ a szomszédos országok hadseregei által végrehajtott területfoglalások történetét ismerteti s – noha új kutatási eredményekkel nem rukkolt elő – megbízható áttekintést nyújt a nagyhatalmak, a kis szövetségesek és a magyar kormányok célkitűzéseiről. Rövid megjegyzést kell azonban fűznünk a szerző egyik kijelentéséhez. Pastor úgy véli, hogy Jászi 1918. december eleji koncepciója, amely szerint a Romániához kerülő magyar kisebbség nemzeti jogai fölött a magyar kormány őrködne, a gyakorlatban összebékíthette volna a román és a magyar álláspontot. (172–173. o.) A magunk részéről ezt a megállapítást túl optimistának tartjuk s maga Pastor sem hoz rá bizonyítékot. De ha mégis született volna ilyen megállapodás, fölöttébb kétséges, hogy annak érvényt lehetett volna szerezni a belügyeibe való beavatkozásra oly kényes román kormánnyal szemben.

Stephen Fischer-Galati írása¹¹ a tria-

⁹ A tanulmány először előadásként hangzott el 1968 őszén Bécsben egy nemzetközi történeteskonferencián, majd nyomtatásban is megjelent (A Duna-medence gazdasági problémái az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után. In: A Magyar Tudományos Akadémia Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei. XVII. 417–430. Budapest, 1968.), s utóbb angolul is többször kiadták (The Economic Problems of the Danube Region After the Breakup of the Austro-Hungarian Monarchy. In: Underdevelopment and Economic Growth. [Ed. Iván T. Berend, György Ránki.] Budapest, 1979. 110–120.; és Essays on World War I. 89–104.).

¹⁰ Hungarian Territorial Losses During the Liberal-Democratic Revolution of 1918–1919. In: Essays on World War I. 255–274.

¹¹ Trianon and Romania. In: Essays on World War I. 423–437.

noni béke romániai hatásait és megítélését igyekszik bemutatni, ami persze ilyen rövid terjedelem mellett szinte reménytelen vállalkozás. Talán éppen ezért, a szerző csak néhány szempontot vet fel – főként a kisebbségekről és a revizionizmus kérdéséről szól –, de sajnos azokat sem dolgozza ki egészen. Fontos megállapítása, hogy Románia a Szovjetuniótól és revizionizmusától jobban félt, mint a jóval gyöngébb magyar revizionizmustól, s hogy az antibolsevizmus és az antiszemitizmus – mint közösségteremtő erő is – nagyobb jelentőségű volt a magyarellenességnél. Másik érdekes – és kissé provokatív – tétele szerint az 1930-as évek végéig Romániában nem sértették meg tételesen a kisebbségi cikkelyeket, jóllehet az egész környezet terhes és nehezen elviselhető volt a nemzetiségek számára. (191. o.)

Yeshayahu Jelínek cikke a trianoni béke csehszlovákiai jelentőségéről,¹² amely már csak megközelítése miatt is fontos elemekkel egészíthette volna ki tudásunkat, lényegében már ismert tények újraközlése, s nem visz közelebb a kérdéskör jobb megértéséhez. (Nem egészen érthető továbbá, miért nevezi a szerző a két háború közötti angol szakirodalomban szinte egybehangzóan Ruténiaként említett területet az orosz és ukrán irredenta terminológiát kölcsönvéve Kárpátontúli Rusznak és Kárpátaljai Ukrajnának.) Nagy kár, hogy ezek a magyar történettudomány számára is oly fontos témák a fenti két írásban nem nyertek bővebb és színvonalasabb kifejtést. Nem is szólva arról, hogy az utóbbi évtized politikai átalakulásai mennyire szükségessé tették volna e szemlék kibővítését.

Thomas Karfunkel gondolatébresztő cikke¹³ a Trianon utáni magyarországi antiszemitizmus hét összetevőjét határozza meg. A politikai–vallási emancipáció bizonyos fokát már a 19. században élvező s 1914 előtt Kelet-Európában a legjobb jogi–társadalmi–gazdasági helyzetben lévő magyarországi zsidóság az összeomlás után méltatlan megkülönböztetést volt kénytelen elszenvedni a kormányzattól és a közvélemény tekintélyes részétől. Az antiszemitizmus megerősödésében Karfunkel szerint a következők játszottak szerepet: 1. Az inkább akcionista jellegű, antibolsevista és antiszemita megalapozású szegedi gondolat, mely, miután megszervezte a maga legális és titkos szervezeteit, a szerző – szerintiünk nem eléggé árnyalt – megfogalmazása szerint, a korszak egészében fennálló diktatúrát teremtett Magyarországon, s mindvégig a rendszer ideológiai alapját képezte. 2. Maga a belpolitikai élet, melyben a harány és mérsékelt antiszemita politikusok és szólamok egyaránt megtalálták a helyüket. A húszas években átmenetileg valamelyest csillapodó antiszemita hangok a harmincas évek második felétől újra felerősödtek, s az antiszemitizmus szlogenjei hamarosan ismét a politikai szókinsz döntő elemévé lettek. 3. A zsidóságnak a később minden nyomorúságért felelősnek beállított kommunizmussal történő azonosítása, aminek tápot adott az a tény is, hogy a tanácskormány vezetőségében csakugyan nagy számban vettek részt zsidó származásúak. 4. A hazai zsidóság nemzetgazdaságban betöltött – antiszemita szóhasználat: bitorolt – meghatározó szerepének vádként való felhozása. (A produktív és a

¹² Trianon and Czechoslovakia: Reflections. In: *Essays on World War I*. 439–455.

¹³ The Impact of Trianon on the Jews of Hungary. In: *Essays on World War I*. 457–477.

magasabb jövedelmeket biztosító szférákban a zsidó származásúak jelentős felülreprezentáltsága statisztikailag egyébként valóban alátámasztható.) 5. A zsidóság nagyobb ütemű természetes szaporodásának s így módon a magyarság kiszorításának mítosza. 6. A zsidóságnak mint alapvetően idegen, asszimilálhatatlan, de megtévesztő rejtőzésre hajlamos népelemnek az ábrázolása. 7. Az a harmincas évek végén felerősödő meggyőződés, hogy az antiszemita politika a magyar külpolitikai célok támogatását eredményezheti.

*Mócsy Imre István*nak a magyar menekültek sorsáról szóló fontos tanulmánya¹⁴ egyfelől az egymást követő menekülthullámok kronológiáját adja, másfelől kísérletet tesz arra, hogy vázolja a Magyarországra került menekültek szociológiai helyzetét és politikai szerepét. A jórészt az egykori közigazgatás tagjainak és a magyar cégek magánalkalmazottainak családjából kikerülő menekülteket részben az erőszaktól és a megtorlástól való félelem, részben az új közhatalom iránti lojalításra való képtelenség űzte Magyarországra s szerepe volt ebben a Károlyi-kormány által kilátásba helyezett anyagi kedvezményeknek is. Az első nagyobb hullámot tehát az idegen csapatok bevonulása és az általuk elkövetett atrocitásokról terjengő rémhírek váltották ki, míg a második a békeszerződés aláírásának, vagyis az impériumváltás véglegesítésének tudható be. A

szomszéd államok kormányai támogatták – olykor ki is kényszerítették – e mozgalmat, hiszen annak révén a magyarság politikailag legöntudatosabb rétegétől szabadulhattak meg, s automatikusan helyet adhattak az új adminisztrációnak. Szerbiában az új hivatali infrastruktúra gyorsan kiépült, Csehszlovákiában és Romániában azonban ez, részben a szakemberhiány miatt, a többé-kevésbé tisztán magyarul lakta területeken késedelmet szenvedett. A magyarság maradványai az értelmiségi, hivatali és gazdasági elit egy részének távozásával homogénebb társadalmi szerkezetben éltek tovább, melyben a város lakó elem helyenként számottevően visszaszorult a rurális népességgel szemben. Magyarországon általában sajnálat – olykor azonban a rossz gazdasági helyzet kellette féltékenység miatti és a reakciós politikai meggyőződésnek szóló ellen-szenv – fogadta őket. Mócsy tézise, mely szerint a nagy számban a Horthy-rendszer pártjára állott menekülteket számkivetettségük egyre inkább a jobboldali radikalizmus felé irányította, sajnos nincs dokumentálva, de kétségtelen, hogy számos példát fel lehetne hozni mellette. A szerző korrigálja az eddig használatos létszámadatokat is, s az 1918–1924 között Magyarországra érkezett menekültek számát 426 ezerben állapítja meg.¹⁵

Dombrády Loránd cikke („Trianon and Hungarian National Defense” korábbi magyar nyelvű megjelenését nem ismerjük) lényegében a magyar királyi honvédség felállításának jogtörténeti és politikai vonatkozásait összegzi. A békeszerződés által 35 ezer főben megszabott

¹⁴ Partition of Hungary and the Origins of the Refugee Problem. In: *Essays on World War I*. 491-507. Mócsy a témát részletesen kidolgozta *The Effects of World War I, The Up-rooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918-1921* c. könyvében (Boulder, Social Science Monographs – Brooklyn College Press, Brooklyn, 1983).

¹⁵ Mócsy fenti könyvének 9. fejezetében bővebben szól a menekültek társadalmi és politikai szerepéről.

létszámkeretet – jelentkezők és anyagi eszközök híján – eleinte még az egyébként tiltott sorozással sem sikerült feltölteni. A katonai ellenőrző bizottság távozása után a kormány 3 év alatt 62 500 fős, részben más fegyveres testületeknél rejtett hadsereget kívánt létrehozni, ami nagyjából sikerült is. Időközben ambíciózus, az egyes modern fegyvernemek fejlesztését is előírányzó program készült, melynek eredményeként a véderő létszáma 1938-ra elérte a 85 ezer főt – ez azonban továbbra is csupán töredékét tette ki a kisantant-hadseregek összlétszámának s korszerűség tekintetében is elmaradt azoktól.

A sort *Király K. Béla* tömör és világos elemzése¹⁶ zárja, melyben a Monarchia bukásának elkerülhetetlenségét hirdető elméleteket cáfolja. A világháború diplomáciai történetére támaszkodva kimutatja, hogy a későbbi győztesek hadicéljai között egészen a háború legutolsó hónapjaiig nem szerepelt sem a birodalom felbomlása, sem független utódállamok megalakítása. A példátlan áldozatokat követelő háború kompromisszumos lezárására 1916-tól kezdődően több oldalról is kísérleteket tettek, a háború eszkalálódása és a társadalom egészét mozgósító totális hadviselés azonban „totális békéhez” vezetett, melyben a győzők – Bibó István szavaival élve – mintegy „mértéket veszítettek” és több problémát idéztek elő, mint amennyit megoldottak. Ehhez annyit feltétlenül hozzátehetünk, hogy a békerendezés kérdését mindez csak részben magyarázza, hiszen a fegyverszüneteket követő időszak politikai és katonai eseményei ugyancsak jelentős – számos vonatkozásban döntő – módon befolyá-

solták a versailles-i békerendszernek nem csupán a végső formáját, de jellegét is.

Szólnunk kellene végül a szerkesztési elvekről, csakhogya a kötet felépítésében nem sikerült határozott koncepciót felfedezniünk. Pedig a könyv lehetett volna a társadalmi–politikai átalakulás krónikája, gazdaságtörténeti áttekintés, új helyzetű szociológiai csoportok (pl. menekültek, kisebbségek) bemutatása, a régió hatalmi pozíciójának és a nagyhatalmak vele kapcsolatos politikájának elemzése. Vagy lehetett volna a közelmúlt magyar szakirodalmi termésének gyűjteménye – ehhez azonban a válogatást kissé esetlegesnek érezzük –, a térség jeles történészeinek és társadalomtudósainak vitafóruma vagy új kutatási irányok kijelölésének tere. (Elég sokat tudunk már Trianonnak a politikai gondolkodásra, a kül- és belpolitikára, valamint a gazdaságra gyakorolt hatásairól, de sokkal kevesebbet annak társadalomtörténeti következményeiről: a társadalom egyes csoportjainak és kisebb-nagyobb egységeinek eltérő Trianon-élményéről, az elcsatolt területekkel kapcsolatos ismeretek és hagyományok átalakulásáról, illetve ezeknek a szomszéd népek tudáskészletében való megjelenéséből adódó kulturális hatásokról, a kisebbségi létstratégiákról – hogy csak néhány példát említsünk.)

A kötetnek a magyar történetész szakma számára Szarka és Dombrády – friss kutatási eredményekben egyébként nem bővelkedő – cikke kivételével nincs különösebb hozadéka, az angol nyelven olvasók azonban néhány vezető magyar történetész friss tanulmányaival is találkozhatnak. (A hat „új” cikk egyben kijelöli azon szerzők körét is, akiket a szerkesztők most alkalmasnak tartottak a magyar történettudomány hírnevének öregbítésére.) Romsicsnak az olasz dip-

¹⁶ Total War and Peacemaking. In: Essays on World War I. 15-21.

lomácia egy érdekes területét bemutató cikke és Ormosnak a belgrádi katonai konvencióról adott értékelése kétségkívül számottevő eredmény, jóllehet ez utóbbi, részletesebben kifejtve, már megjelent angolul,¹⁷ s Ádám írása is helyreigazít néhány a trianoni békével kapcsolatos, egyes tudományos körökben is továbbélő téveszmét. A fennmaradó tanulmányok azonban inkább csak felszíni áttekintést adnak az egyes kérdésekről és, minden erényük ellenére, csak kevésbé bővítik az eddigi ismereteket.

Helyenként önkényesnek érezzük az egyes fejezetek tagolását is. (Úgy tűnik, e kiadványt sem kerülte el a többszerzős tanulmánykötetek betegsége: mivel nem átgondolt koncepcióhoz illeszkedő, „megrendelt” cikkekről van szó, utólag kell struktúrát adni az anyagnak, ez pedig gyakorta meddő kísérlet marad.) Nem világos, miért került Szarka kisebbségi kérdéssről szóló tanulmánya a *Bevezetés*be, holott helye a *Következmények* között volna. Éppen fordított a helyzet Pastornak az 1918–1919. évi területi veszteségekről szóló cikkével, amely az *Előzmények* helyett a

Következmények közé került. Romsics két évtized történetét átívelő tanulmányát e fejezetek közé nem lehetett logikusan beépíteni – végül az *Előzmények* sorába illesztették. Különös Király cikkének elhelyezése is, hiszen míg ez az írás az 1982-es tanulmánykötetben az áttekintések között szerepelt, most egymagában képviseli a *Következtetéseket* – változatlan szöveggel, egy részben megváltozott tartalmú kötetben.

Mindezek láttán az olvasóban óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon nem csupán a hazai történészek „menedzselése” vagy az évforduló készítette-e a kiadót a nem teljesen kész könyv megjelentetésére. Az persze mindenképpen öröndetes, hogy a téma, valamint a magyar történészek és kutatási eredményeik jelen vannak a nemzetközi tudományos életben, ám úgy érezzük, a kötet összeállítói jobban is kihasználhatták volna a ritka alkalmat. A bizonytalanságokat mégis szívesen tudjuk be a hasonló kötetek szerkesztői előtt álló megannyi nehézségnek, s kívánjuk, hogy a sorozatban az eddigi számos színvonalas kiadvány sikerültebb örökösei lássanak napvilágot.

Zeidler Miklós

¹⁷ Ormos Mária: *From Padova to the Trianon*. Social Science Monographs, Boulder – Brooklyn College Press, Brooklyn – Akadémiai, Budapest, 1990. Vö.: 7. sz. jegyzet.

VÖRÖS KÁROLY

1926–1996

Alig több mint egy hónappal 70. születésnapja után érte utol a halál a népszerű történészt. Nem nyílt rá mód, hogy amint az ilyen alkalmakkor szokás, a szakma nyilvánosan köszöntse a tudóst az évforduló okán; megghiúsította ezt Vörös Károly évek óta tartó, kivételesen súlyos betegsége. Ünneplés és köszöntés helyett így a búcsúzás, a halottnak kijáró emlékezés teremti az alkalmat, hogy szóljunk az emberről és a nem mindennapi tudósról.

A budapesti minisztériumi tisztviselő családból származó Vörös Károly a háború éveiben jár gimnáziumba és 1944–48 között végzi az akkor Pázmány Péterről elnevezett egyetem bölcsészkarát, ahol 1949-ben kap történelem–latin szakos tanári diplomát. Am hiába lép Vörös díjtalan gyakornokként még 1948 végén, bölcsész-doktori oklevéllel a zsebében az Országos Levéltár kötelékébe, sokáig úgy tűnik, hogy megmarad levéltárosnak vagy levéltárakkal foglalkozó hivatalnoknak. Tizenhat évet tölt levéltárosi munkakörben, hol mint az Országos Levéltár alkalmazottja, hol mint a levéltárak szakmai irányító szerveinek (a LOK, majd a LIG) tisztviselője. Majd csak 37 évesen, 1963-ban vesz új irányt életpályája, midőn a Budapest Történeti Múzeumba átkerülve tisztán kutatói feladattal bízzák meg: felkérlik, hogy írja meg Budapest 1849–1918 közötti történetét. Újabb kitérőt követve azonban végül 44 éves korában, 1970-től állandósul tudósi státusza azáltal, hogy a MTA Történettudományi Intézetének lesz az elkövetkező negyedévszázadra munkatársa. Idővel azután egyetemi oktatóként is kipróbálhatja magát az 1980-as években, tartósan az ELTE Művelődéstörténeti Tanszéke adott számára otthont.

Amilyen későn dönt el, hogy Vörös Károly a levéltárosságot a történész hivatással cseréli föl (46 évesen, 1972-ben szerzett kandidátusi fokozatot), olyan gyors iramban bontakozott ki ezt követően a sajnálatosan rövid időre szabott történész életmű. Mutatja ezt az is, hogy már csak újabb hét évre volt szüksége az akadémiai doktori fokozat elnyeréséhez, melyre 1979-ben került sor.

A hatvanas évek végén, a következő évtized elején egyre-másra láttak napvilágot a budapesti nagypolgárságról, a virilis elitről szóló revelatív dolgozatai a kevesek által ismert Tanulmányok Budapest Múltjából című szakfolyóiratban. Szerencsére egy évtized múltán, 1979-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában könyvvé szerkesztve is hozzáférhetővé váltak ezek a fontos tanulmányok (Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917). Még az évtized vége előtt, 1978-ban vehették kézbe az olvasók a Budapest története IV. kötetének terjedelemre is tekintélyes kötetét, amely — egyetlen fejezet kivételével — Vörös Károly egyszemélyes munkája. Emellett közel 40 ív terjedelemben a tízkötetes Magyarország története 1711 és 1890 közötti korszakokat tárgyaló 4., 5. és 6. kötetében jut újra szóhoz, mint a társadalom- és művelődéstörténeti fejezetek szerzője. S ez a népszerűsítő munkák (mint amilyen például az 1973-ban publikált könyv, az Egy világváros születése) nélkül is roppant történetírói termés alig több mint két évtized hozadéka.

Vörös Károly bámulatos termékenysége és egyúttal kivételes történetírói eredetisége valójában éppen a kései indulás folyománya. Késedelmességről ugyanis csak abban az értelemben beszélhetünk, amennyiben a kifejezetten kutatásra és írásra

felhasznált idő tolódot ki életében. Amikor viszont, már közel 40 évesen egzisztenciálisan is adottak lettek számára a történetírói alkotás tárgyi feltételei, hozzáfogott a hosszú felkészülés ígéretének a beváltásához. Azért „fedezhette fel” éppen Vörös Károly a virilisjegyzéket mint elsőrangú társadalomtörténeti forrást, vagy a választói névjegyzéket, melynek segítségével a kispolgárság vált Vörös felismerése nyomán empirikusan is leírhatóvá, mert tudta, mi van a levéltárakban, mert az évek során páratlan áttekintést nyert mind az Országos, mind a fővárosi, sőt számos vidéki (főleg dunántúli) levéltár iratanyagáról. Olyan időszakban gyűlt fel benne ez a forrásokat illető extenzív és mélyre hatoló tudás, a sötét ötvenes években és az ideológiai viták által orientált hatvanas években, amikor a pozitivistának ható vörös károlyi történetírás még nem lehetett időszerű. A kulcsa tehát annak, hogy Vörös Károly az 1970-es években újszólván berobbant a történész szakmába, az hogy miközben merőben új kérdésekre irányította a mesterként problémákon, spekulatív módon rágódó vagy inkább aszalódó történészek figyelmét, mindezt egy forrásokra alapozott, szakszerű történetkép megalkotásaként volt képes előadni.

Egyszerre volt új, üdítő, amit Vörös Károly képviselt például nevezetes virilis tanulmányaival, hogy ti. a társadalomtörténetet (melyhez később a kultúrtörténetet, kivált a tömegkultúra historikumát társította) avatta központi paradigmává, és az, ahogy forrásait megválasztotta, s amilyen leleményességgel azokat kiaknázta. Személyes élményként elmondhatom: Vörös Károly talán ez utóbbival hatott a legközvetlenebbül az 1970-es és 1980-as évtizedekben jelentkező történészmozgások körében.

Vörös termékenyítő hatása nem korlátozódott kinyomtatott írásaira, megsokszorozta azt a személyiségből fakadó különleges vonzerő és báj (ha szabad ilyet mondani komoly tudós férfi kapcsán). Vörös Károly, a nagy utazó, aki mindig mindenhol felbukkant az ország határain belül, aki folyton jelen volt, lett légyen szó a Történelmi Társulat konferenciájáról, vagy egyszerű helytörténeti rendezvényről, netán levéltári eszmecszeréről; aki gyakori és kedvelt vendége volt a néprajzi, a művészettörténeti és az egyéb társudományi köröknek, nemcsak széles körben ismert, de határozottan népszerű és kedvelt személyisége volt tudományos életünknek. S mindezt nem tolaodó jelenlétének, hanem különleges verbális aurájának köszönhetette. Ki ne emlékezne a nagy mesélő Vörös szellemes történeteire, a banális és a történetírói narráció egymástól olykor elválaszthatatlan, nála közvetlenül egybefolyó remekléseire.

Évek óta érezzük e vonzó személyiség hiányát mind a szakmai közélet fórumairól, mind szűkebb személyes környezetünkben; halálával végérvényesen emlékké válik alakja. Más a helyzet a tudós hagyatékával. Vörös Károly társadalom- és kultúrtörténeti problémafölvetései ma is aktuálisak; évtizedekkel ezelőtti tanulmányai ma sem vesztek érdekeségükből és tudományos érvényességükből, ami igazán nagy szó az oly gyorsan avuló tudomány esetében, mint amilyen a történetírás. Vörös Károly, a történész, halála után is velünk marad, mert az, amit szinte az első között képviselt kivételes szellemi színvonalon a magyar történetírásban, folytonosságot élvez az 1990-es évtizedben is. Nem volt hiába a szigorú aszkézis, a mindvégig komolyan vállalt történész hivatásatika, mindaz, ami oly jellemző volt Vörös Károlyra evilági életében.

Gyáni Gábor

Számunk szerzői

Annus Irén	amerikanista, JATE, Szeged
Bárány Attila	történész, Miskolci Egyetem
Fischer Lajos	középiskolai tanár, Kempten, Németország
Glant Tibor	történész, KLTE, Debrecen
Kórász Mária	könyvtáros, Somogyi-könyvtár, Szeged
Magyarics Tamás	történész, ELTE, Budapest
Noble, David W.	történész, University of Minnesota, Minneapolis, Egyesült Államok
Rácz Margit	amerikanista, PPKE, Piliscsaba
Vajda Zoltán	amerikanista, JATE, Szeged
Varró Gabriella	amerikanista, KLTE, Debrecen
Velich Andrea	történész, ELTE TFK, Budapest
White, Hayden	történész, University of California, Santa Cruz, Egyesült Államok
Zeidler Miklós	történész, MTA-RSYKFF ösztöndíjas, Budapest

A fordításokat Deák Ágnes, Katona Tünde és Novák György
készítették.

Beérkezett könyvek

Boba Imre: Morávia története új megvilágításban. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 1996. 197 old. ISBN 963 8472 04 9

Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve. Szerkesztette: Zombori István, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 1996. 337 old.

Anjou-kori oklevéltár IV. (1315–1317). Szerkesztette: Kristó Gyula, Budapest–Szeged, 1996. 359 old. ISBN 963 482 137 5

Anjou-kori oklevéltár XI. (1327). Szerkesztette: Almási Tibor, Budapest–Szeged, 1996. 412 old. ISBN 963 481 138 3

Jánosi Monika: Törvényalkotás a korai Árpád-korban. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 9. Szeged, 1996. 133 old. ISBN 963 482 149 9

Kristó Gyula: A székelyek eredetéről. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 10. Szeged, 1996. 167 old. ISBN 963 482 150 2

Győri tanulmányok. Tudományos Szemle. 1993. 13. szám; 1994. 14–15. szám; 1995. 16. szám; 1996. 17. szám. ISSN 0209–4215

Árpád előtt és után. Szerkesztette: Kristó Gyula és Makk Ferenc. Szeged Könyvek 2. Szeged, 1996. 179 old. ISBN 963 659 052 4

INHALT

Studien

RÁCZ, MARGIT

Puritanismus und amerikanische Identität.

Umwertung der puritanischen Geschichtsschreibung in unseren Tagen 5

VARRÓ, GABRIELLA

Zwei populäre Varianten des Stereotyps vom komischen Neger in den Minstrel-Liedern

Anfang des 19. Jahrhunderts 20

GLANT, TIBOR

Ungarn in der amerikanischen Presse während des

Ersten Weltkriegs 36

VELICH, ANDREA

Fremde in London um die Wende des 15-16. Jahrhunderts 53

Workstatt

ANNUS, IRÉN

Der kurze Kontakt zwischen den Mormonen und den Freimaurern in den Vereinigten Staaten um

die Mitte des 19. Jahrhunderts 75

Theorie und Methode

MAGYARICS, TAMÁS

Klio und/oder Kalliope? Einige Fragen der post-

modernen amerikanischen Historiographie 87

WHITE, HAYDEN

Die Rolle der Narrativität in der Repräsentation der Wirklichkeit . . . 98

Quellenausgaben

KÓRÁSZ, MÁRIA

Anfänge der ungarischen Historiographie in Amerika.

Briefe von Károly Rác Rónay 119

Jenseits unserer Grenzen

Gespräch mit Prof. Dr. David W. Noble (USA) 139

Bibliographie der Werke von David W. Noble 141

NOBLE, DAVID W.	
Die anglo-protestantische Enteignung Amerikas	144

Revue

„Amerikas unbeendete Revolution“ (<i>Eric Foner: Reconstruction. America's Unfinished Revolution, 1863-1877. Perennial Library, Harper and Row, Harper and Row, 1989. The New American Nation Series, eds. H.S. Commager and R.B. Morris.</i>)	
Bárány, Attila	160

„Roma caput mundi“ = „Roma cauda mundi“ (<i>Monica Kurzel-Runtscheiner: Töchter der Venus. Die Kurtisanen Roms im 16. Jahrhundert. C.H. Beck, München, 1995.</i>)	
Fischer, Lajos	170

„Die Wahrheit ist die Tochter der Zeit“ (<i>Anthony Kemp: The Estrangement of the Past. A Study in the Origins of Modern Historical Consciousness. Oxford University Press, New York and Oxford, 1991.</i>)	
Vajda, Zoltán	176

Zu einem Trianon-Gedenkbuch (<i>Trianon and East Central Europe. Antecedents and Repercussions. Ed. Béla K. Király, László Veszprémy. Atlantic Studies on Society in Change 80. Boulder [Colorado], Social Science Monographs-Highland Lakes [New Jersey], Atlantic Research and Publications, 1995.</i>)	
Zeidler, Miklós	184

Erinnerung an Károly Vörös	194
Unsere Autoren	196
Eingegangene Bücher	197

TABLE OF CONTENTS

Essays

RÁCZ, MARGIT	
Puritanism and American Identity. The Current Re- valuation of Puritan Histor(iography)	5
VARRÓ, GABRIELLA	
Two Popular Incarnations of the "Comic Black" Stereotype in Early 19th-Century Minstrel Songs	20
GLANT, TIBOR	
Hungary in the American Press during World War I	36
VELICH, ANDREA	
Aliens in London at the Turn of the Fifteenth and Six- teenth Centuries	53

Workshop

ANNUS, IRÉN	
A Short Contact between Mormons and Free Masons in the Mid-Nineteenth-Century United States	75

Theory and Method

MAGYARICS, TAMÁS	
Clio and/or Calliope? Issues of Postmodern American Historiography	87
WHITE, HAYDEN	
The Value of Narrativity in the Representation of Reality	98

Documents

KÓRÁSZ, MÁRIA	
Beginnings of Hungarian American Historiography. Two Letters from Károly Rác Rónay	119

Beyond the Borders

David W. Noble: An Interview	139
A Bibliography of the Works of David W. Noble	141

NOBLE, DAVID W.:	
The Anglo-Protestant Monopolization of "America"	144

Reviews

„America's Unfinished Revolution”	
(Eric Foner: <i>Reconstruction. America's Unfinished Revolution, 1863-1877. Perennial Library, Harper and Row, Harper and Row, 1989. The New American Nation Series, eds. H.S. Commager and R.B. Morris.</i>)	
Bárány, Attila	160

„Roma caput mundi” = „Roma cauda mundi”	
(Monica Kurzel-Runtscheiner: <i>Töchter der Venus. Die Kurtisanen Roms im 16. Jahrhundert. C.H. Beck, München, 1995.</i>)	
Fischer, Lajos	170

„Truth is the Daughter of time...”	
(Anthony Kemp: <i>The Estrangement of the Past. A Study in the Origins of Modern Historical Consciousness. Oxford University Press, New York and Oxford, 1991.</i>)	
Vajda, Zoltán	176

On a Memorial Book on Trianon	
(<i>Trianon and East Central Europe. Antecedents and Repercussions. Ed. Béla K. Király, László Veszprémy. Atlantic Studies on Society in Change 80. Boulder [Colorado], Social Science Monographs--Highland Lakes [New Jersey], Atlantic Research and Publications, 1995.</i>)	
Zeidler, Miklós	184

Remembering Károly Vörös	194
The authors of this number	196
Books received	197

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén. A folyóirat előfizetési díja egy évre 400 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 100 Ft+postaköltség, könyvesboltban 120 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Litea Kft., I. ker., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Rákóczi út 14.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca.

Szeged: Katedrális Bt.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi Könyvtár, Egyetem u. 2.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Idegennyelvű Könyvesbolt, Kárász u. 22.; Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Debrecen: Egyetemi könyvtár, KLTE főépület fsz. Egyetem tér 1.

Miskolc: Két Könyvész Kft., Miskolc-Egyetemváros.

Pécs: Szövegbolt, Ifjúság u. 6.; Egyetemi Könyvesbolt, Mátyás király u.

Székesfehérvár: Jókai u. 4. Könyvkereskedés, Jókai u. 4.

Szombathely: Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1.

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület
6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefón: 62/454-000/3297 mellék

E-mail: actas@jate.u-szeged.hu

Felelős kiadó: Deák Ágnes

A szerkesztőség titkára: Homonnai Sarolta

Technikai szerkesztő: Dávid Tamás

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó
és Nyomdaipari Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 120,- Ft

Előfizetőknek: 100,- Ft

A nemzeti történelem által vallott feltevés szerint elkerülhetetlen az elmozdulás a helyi kultúrák változataitól egy egységes nemzeti kultúra felé. Ebből a paradigmából viszont átléphetünk egy alternatív paradigmába, amely azt vallja, hogy a helyi kultúrák léte szükségszerű. Jelenleg olyan erők hatnak, melyek a nemzeti határok meghaladására ösztönöznek annak érdekében, hogy feltárjuk a transznacionális mintákat. Ugyanakkor az irányban is tapasztalható nyomás, hogy az egyes nemzeti kultúrákon belül a kultúrák pluralizmusát lássuk.

Az AETAS David W. Noble amerikai történészprofesszorral készített interjúját számunk 139-141. oldalán olvashatják.